

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Instytucja mediacji w sprawach karnych osób dorosłych - charakterystyka i funkcjonowanie

Author: Magdalena Rode

Citation style: Rode Magdalena. (2011). Instytucja mediacji w sprawach karnych osób dorosłych - charakterystyka i funkcjonowanie. W: J. M. Stanik (red.), "Psychologiczne i interdyscyplinarne problemy w opiniodawstwie sądowym w sprawach cywilnych" (S. 257-275). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Instytucja mediacji w sprawach karnych osób dorosłych — charakterystyka i funkcjonowanie

Mediacja sądowa — sposoby definiowania, idee mediacji

Instytucja mediacji została wprowadzona do polskiego wymiaru sprawiedliwości w 1997 r. Uchwalona przez Sejm 6 czerwca 1997 r. nowa kodyfikacja karna wprowadziła do systemu polskiego prawa instytucję mediacji. Miała ona dopełniać, a nie zastępować tradycyjne postępowanie karne.

Kluczowy jest art. 320 kpk, brzmiący:

„§ 1. Jeżeli ma to znaczenie dla wystąpienia do sądu z odpowiednim wnioskiem, prokurator może, z inicjatywą lub za zgodą stron, skierować sprawę do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego między podejrzanym i pokrzywdzonym.

§ 2. Instytucja lub osoba godna zaufania sporządza, po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego, sprawozdanie z jego przebiegu i wyników, które prokurator bierze pod uwagę, decydując o wystąpieniu do sądu z wnioskiem, o którym mowa w § 1.

§ 3. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, warunki, jakim powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do przeprowadzenia mediacji, zakres i warunki udostępniania im akt sprawy oraz zasady i tryb sporządzania sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego”.

Instytucja mediacji w prawie karnym ma również swoje umocowanie w regulacjach prawnych Unii Europejskiej: Ramowa Decyzja Rady z dnia 15 marca 2001 r. o pozycji ofiary w postępowaniu karnym /2001/220/JI/1, Rekomendacja nr R (99) 19 o mediacji w sprawach karnych.

Od 1 września 1998 r., czyli z dniem wejścia w życie nowych przepisów kodeksu karnego, mediacja może być stosowana przez:

- prokuratora na etapie postępowania przygotowawczego (art. 320 § 1),
- sąd do czasu rozpoczęcia rozprawy głównej — na podstawie art. 339 § 4 kpk:

„Prezes sądu kieruje sprawę na posiedzenie ponadto, gdy zachodzi potrzeba rozważenia możliwości przekazania jej do postępowania mediacyjnego”.

Przepisy dotyczące mediacji nie znalazły się natomiast w kodeksie karnym wykonawczym, ale w art. 1 § 2 czytamy: „[...] w postępowaniu wykonawczym w kwestiach nieuregulowanych w niniejszym Kodeksie stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego”.

Mediacja jest próbą rozwiązywania konfliktu, jaki powstał między sprawcą a ofiarą w wyniku przestępstwa, podjętą przez obie zainteresowane strony przy pomocy neutralnego, bezstronnego mediatora. Postępowanie mediacyjne powinno prowadzić do wzbudzenia u sprawcy odpowiedzialności za swój czyn i wynegocjowania ugody między nim a osobą pokrzywdzoną w kwestii zadośćuczynienia.

Zdaniem Ewy BIEŃKOWSKIEJ (1998: 8): „Mediacja polega na dobrowolnych negocjacjach między jednostkami lub grupami pozostającymi w konflikcie karnym, to znaczy takim, który jest rezultatem popełnionego przestępstwa, z udziałem trzeciej, neutralnej osoby (zwanej mediatorem), mającej za zadanie podtrzymywanie i ułatwianie przebiegu negocjacji, ale nie narzucanie stronom rozstrzygnięcia”. Celem mediacji jest zatem doprowadzenie do zadowalającego obie strony sposobu rozwiązywania konfliktu i tym samym do jego wygaśnięcia lub przynajmniej osłabienia. Spotkanie mediacyjne daje stronom także okazję do wyrażenia swoich odczuć i emocji, zrozumienia się, rozwiązania zaistniałego między nimi konfliktu lub uzgodnienia kwestii zadośćuczynienia za szkody i krzywdy. Dobrze przygotowany mediator czuwa nad realizacją tych celów. Atrybutem mediatora jest neutralność. Nie ocenia zachowania stron, nie nakłania do pogodzenia się, lecz wspiera tylko wysiłki stron, by osiągnąć chciane przez nich ugodowe rozwiązanie konfliktu.

Mediacja sądowa oparta jest na koncepcji sprawiedliwości naprawczej. Sprawiedliwość naprawcza to podejście starające się odnaleźć konstruktywną reakcję na przestępstwo w ten sposób, by włączyć do procesu rozwiązywania problemów wynikających z przestępstwa zarówno ofiarę i jej interesy, jak i sprawcę. Intencją mediacji jest naprawienie krzywdy wyrządzonej przestępstwem, zwłaszcza wymaganie, by sam sprawca podjął działanie w celu naprawienia wyrządzonej krzywdy. Mediacja umożli-

liwia ofercie uczestniczenie w dyskusji ze sprawcą na temat przestępstwa i formy zadośćuczynienia.

Pełniejszą charakterystykę sprawiedliwości naprawczej podaje Martin Wright. Intencją sprawiedliwości naprawczej jest „naprawienie krzywdy wyrządzonej czynem przestępczym, a w szczególności umożliwienie lub wymaganie, by sprawca [...] podjął działanie naprawcze oraz umożliwienie ofercie (jeśli sobie tego życzy) uczestniczenie w dyskusji ze sprawcą na temat formy zadośćuczynienia. Społeczność lokalna powinna być włączona w realizację takiego procesu” (CZARNECKA-DZIALUK, WÓJCIK, 2001: 14—15).

Podkreślić należy, iż mediację można stosować tylko wówczas, gdy zarówno sprawca, jak i ofiara dobrowolnie oraz świadomie decydują się na tę formę rozstrzygania zaistniałego między nimi konfliktu. Odwołanie się do mediacji nie powinno prowadzić do pogorszenia sytuacji lub interesów którejkolwiek ze stron. Nie może być tak, że mediator przekształca się — w razie niepomyślnego zakończenia mediacji i kontynuowania sprawy w procesie karnym — w arbitra (sędziego). W przypadku niepowodzenia mediacji strony nie tracą możliwości powrotu na drogę formalną, procesową rozwiązywania sporu.

Głównymi ideami mediacji są:

- wzbudzanie poczucia odpowiedzialności u sprawcy, sprawienie, by zadośćuczynienie dla ofiary stało się normą, a nie czymś wyjątkowym;
- zaspokojenie potrzeb emocjonalnych ofiary, wynikających z przestępstwa, nie tylko dbałość o zaspokojenie jej potrzeb materialnych;
- społeczeństwo powinno przyjąć na siebie odpowiedzialność za dalsze losy sprawcy, za jego integrację społeczną i pomóc mu w jej osiągnięciu (CZARNECKA-DZIALUK, WÓJCIK, 2001).

Instytucja mediacji jest do dziś zjawiskiem marginalnym. Prawnicy wytykają jej nieścisłości, widzą zagrożenia i komplikowanie procedury karnej. Nie wierzą w jej skuteczność i powodzenie. Społeczeństwo polskie w małym zakresie jest świadome istnienia tej alternatywnej formy reagowania na przestępstwo w ramach postępowania sądowego.

Cel badań, metoda badawcza

Celem badań było dokonanie charakterystyki mediacji w sprawach karnych osób dorosłych w zakresie:

- liczby spraw kierowanych do mediacji w wybranych sądach rejonowych województwa śląskiego od 1999 r. do 30 czerwca 2005 r.;

- charakterystyki demograficznej sprawców i ofiar uczestników mediacji;
- kategorii przestępstw kierowanych do mediacji;
- czynników wpływających na rezultat mediacji: podpisanie ugody lub jej brak;
- przydatności działań mediacyjnych w opinii mediatorów.

Omówienie wskazanych szczegółowych składników zebranego materiału badawczego pozwoli odpowiedzieć na pytania: Jak w praktyce przedstawia się zastosowanie mediacji sądowych w sprawach karnych osób dorosłych? Jaka jest sylwetka sprawcy i ofiary? Jakie czynniki wpływają na efekt procesu mediacji?

Podstawową metodę badawczą stanowiła analiza: dokumentów w postaci akt sądowych spraw karnych osób dorosłych, w których zastosowano działania mediacyjne, oraz sprawozdań mediatorów z postępowania mediacyjnego. Wykorzystano także ankietę dla mediatorów. Ankietę wypełniło 40 mediatorów.

Dane mieszczące się w zebranych materiale badawczym zostały uporządkowane za pomocą matryc informacyjnych z nakreślonymi wcześniej zadaniami.

Przedstawiony materiał został oparty na analizie 100 akt sądowych w sprawach karnych zakończonych procesem mediacji i 100 sprawozdań mediatorów zamieszczonych w tych aktach. Akta uzyskano z sądów rejonowych w: Bytomiu, Zabrze, Katowicach, Gliwicach, Tarnowskich Górach i Rudzie Śląskiej.

Na 100 zbadanych spraw, w których przeprowadzono postępowanie mediacyjne, 71 zakończyło się ugodą, a w 29 przypadkach nie doszło do jej podpisania.

Wyniki badań

Liczba spraw kierowanych do mediacji

W procesie sądowym instytucja mediacji może być w Polsce stosowana od września 1998 r. W tabeli 1. przedstawione zostało wykorzystanie mediacji w wybranych sądach rejonowych na Śląsku w okresie od 1999 r. do 30 czerwca 2005 r.

TABELA 1. Liczba spraw kierowanych do mediacji od 1999 r. do czerwca 2005 r. w wybranych sądach rejonowych województwa śląskiego

Sąd	Lata							Σ	%
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	do czerwca 2005 r.		
	N	N	N	N	N	N	N		
Bytom	3	3	3	9	13	16	7	54	6,1
Chorzów	0	0	0	2	3	4	2	11	1,2
Gliwice	2	3	5	47	116	143	45	361	40,5
Katowice W-III	0	5	9	4	4	12	5	39	4,4
Ruda Śląska	1	0	9	45	60	67	28	210	23,6
Tarnowskie Góry	0	0	0	31	43	45	21	140	15,7
Zabrze	0	0	0	0	28	29	19	76	8,5
Razem	6	11	26	138	267	316	127	891	100,0

Z mediacji najczęściej korzystano w 2004 r. Skierowano wtedy najwięcej spraw. Z każdym rokiem korzystanie z instytucji mediacji wyraźnie wzrastało. Z przeprowadzonych badań wynika, że nie każdy sąd rejonowy wykorzystuje w tym samym zakresie instytucję mediacji. Najwięcej, bo aż 40,5% spraw przeprowadzono w Sądzie Rejonowym w Gliwicach. Pozostałe sądy korzystały z instytucji mediacji jedynie w ograniczonym zakresie. Być może łączy się to z ostrożną postawą prawników wobec rozwiązywania konfliktu inną — niż dotychczas — drogą postępowania karnego? Może związane jest z postawą sprawcy i ofiary, odrzucających taką propozycję rozwiązania sprawy? O te pytania należałoby poszerzyć badania nad stosowaniem działań mediacyjnych przez sędziów, prokuratorów. Oczywiście staje się zatem wniosek o prowadzenie szkoleń dotyczących mediacji w ramach seminariów, konferencji, warsztatów merytorycznych dla prawników, przybliżających korzyści z działań mediacyjnych. Postuluje się także przybliżenie społeczeństwu w różnych publikacjach tej alternatywnej formy reagowania na przestępstwo w ramach postępowania sądowego.

Charakterystyka demograficzna sprawców i ofiar

Sprawca. Jednym z celów badań było scharakteryzowanie dorosłych sprawców czynów karalnych, wobec których została zastosowana instytucja mediacji. Na podstawie 100 akt spraw sądowych dokonano charak-

terystyki 100 sprawców. Uzyskane dane prezentują się następująco: wśród 100 sprawców było 91 mężczyzn i 9 kobiet. Średni wiek sprawców wynosił 36,5 lat. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby młode, między 20. a 25. rokiem życia — 32% badanych, oraz osoby między 40. a 45. rokiem życia — 26% badanych. Najstarszy sprawca ukończył 63 lata.

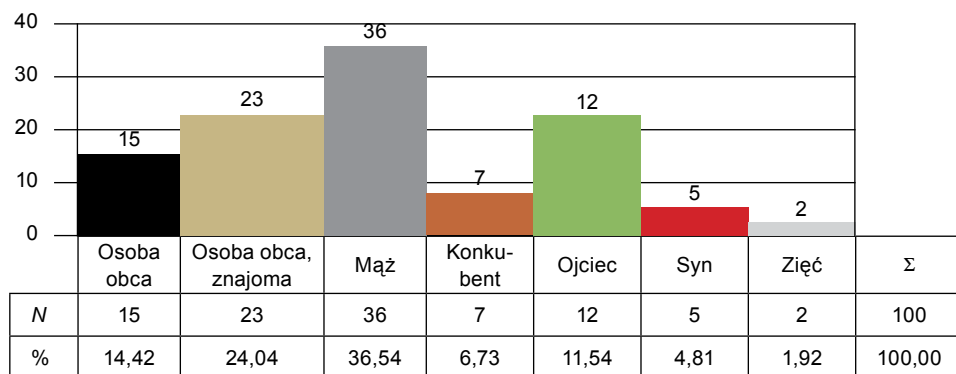
Wśród badanych sprawców dominowały osoby — 60% — posiadające wykształcenie zasadnicze zawodowe, 21% mężczyzn miało wykształcenie średnie ogólne i średnie techniczne, 3% badanych sprawców ukończyło studia wyższe (nauczyciel, ekonomista), pozostali sprawcy uzyskali jedynie wykształcenie na poziomie szkoły podstawowej.

Status ekonomiczny 61% badanych można określić jako dobry. Oznacza to, że sprawca pracuje lub pobiera świadczenia finansowe, np. rentę, emeryturę, zasiłek dla osób bezrobotnych. Jego dochody pozwalają na zabezpieczenie większości materialnych potrzeb. Pozostałe 24,2% badanych stanowią osoby niepracujące często, długotrwale bezrobotne lub przebywające na utrzymywaniu partnerki.

W związkach małżeńskich pozostaje 71% sprawców, najczęściej są oni ojcami dwójki dzieci.

Większość badanych sprawców — 78% z nich — nie była wcześniej karana, 12% mężczyzn było karanych za znęcania się nad rodziną (art. 184, 207 kk).

Rozpatrując stosunek łączący sprawcę i ofiarę, stwierdzono, że w 43,27% przypadków ich związek jest bliski: mąż — żona, konkubent — konkubina, w 4,81% przypadków sprawcą jest syn, w 1,92% — zięć. Dane prezentuje rysunek 1.

RYСУNEK 1. Stosunek sprawcy do ofiary

Wysoki jest również odsetek osób, których nie łączy żadne pokrewieństwo (stosunek obcy), ale osoby znają się z widzenia, np. są sąsiadami, mieszkają na jednym osiedlu, są znajomymi znajomych — 24,04%

Ofiara. Wśród ofiar większość stanowiły kobiety — 74 osoby, pozostałe 26 osób to mężczyźni. Średni wiek ofiar wynosił 39 lat. Wśród ofiar 56% posiadało wykształcenie średnie. Kobiety najczęściej ukończyły liceum ogólnokształcące i kursy dokształcające. Mężczyźni uzyskali wykształcenie techniczne o różnych specjalnościach. Wykształceniem wyższym legitymowało się 9% ofiar. Analizując różnice w wykształceniu sprawców i ofiar, stwierdzono, że ofiary były lepiej wykształcone niż sprawcy.

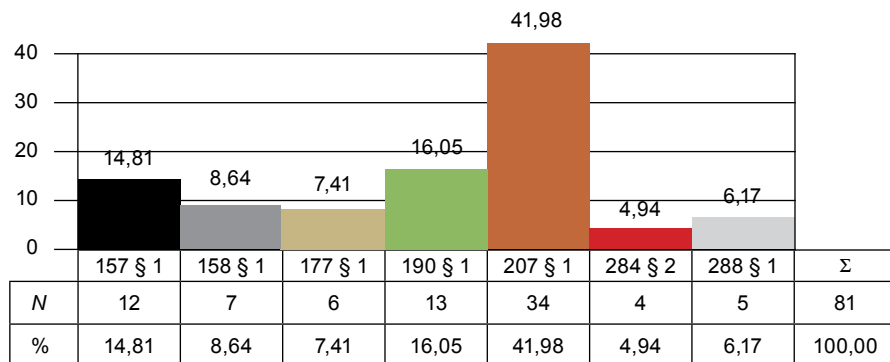
Sytuacja ekonomiczno-bytowa ofiar kształtowała się następująco: 56% ofiar pracowało zawodowo, otrzymując regularne uposażenie, 7% przebywało na rencie inwalidzkiej, 32% ofiar stanowiły osoby bezrobotne, utrzymujące się z pracy dorywczej bądź pozostające na utrzymaniu partnera, pozostałe ofiary kontynuowały naukę na różnych etapach edukacji. Największy odsetek ofiar — mając na względzie stosunek ofiary do sprawcy — stanowią ofiary przemocy domowej. Sprawcą okazał się: mąż, były mąż, syn, zięć. Sprawcami pozostałych spraw były osoby obce.

Kategorie przestępstw kierowanych do instytucji mediacji Wynik procesu karnego

Prokurator może przekazać sprawę do mediacji, mając w zamyśle skierowanie do sądu wniosku o jej warunkowe umorzenie — wtedy, kiedy spełnione są warunki art. 66 § 1 kk, ponadto sankcja przewidziana za dany występki nie przekracza 5 lat pozbawienia wolności.

Do mediacji kieruje się zatem sprawy, których okoliczności i osoba podejrzanego nie budzą wątpliwości, a waga i rodzaj sprawy oraz osobowości sprawcy i ofiary rokują korzystne prognozy co do wyniku mediacji.

W analizie spraw skierowanych do mediacji zwrócono uwagę na rodzaj przestępstwa. Dane prezentuje rysunek 2.

RYSUNEK 2. Zarzuty — artykuły kodeksu karnego

Kategorią przestępstw najczęściej kierowanych do mediacji były sprawy o psychiczne i fizyczne znęcanie się nad członkami rodziny (207 § 1 i § 2 kk) — stanowiły one 41,98% wszystkich spraw. Na drugim miejscu uplasowały się sprawy z art. 190 § 1 kk (groźby karalne) — 16,05%. Sprawy z art. 284 § 2 kk i 288 § 1 kk (przywłaszczenie, zniszczenie mienia) stanowiły 11,11%. W 12 przypadkach sprawcom zarzucono popełnienie więcej niż jednego czynu.

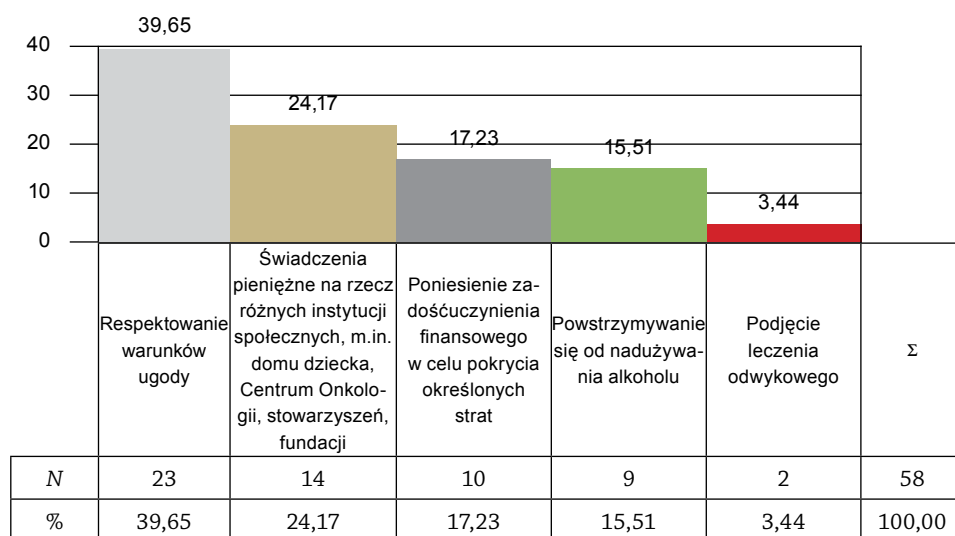
Pozytywny rezultat mediacji może być przesłanką zastosowania dwóch instytucji:

- nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 60 § 2 pkt 1 kk): „Jeżeli pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody”;
- warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 66 § 3 kk): „W wypadku, gdy pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, sprawca naprawił szkodę lub pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody, warunkowe umorzenie może być zastosowane do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności”.

Najczęściej zawarcie ugody przez strony prowadzi do umorzenia postępowania karnego, co dla sprawcy jest równoznaczne z uniknięciem wyroku sądowego. W przypadku braku zawarcia umowy sąd prowadzi dalsze postępowanie sądowe.

Na 100 spraw skierowanych do mediacji w 71 sprawach mediacja zakończyła się podpisaniem ugody. W tych sprawach sąd postanowił warunkowo umorzyć postępowanie na czas określony: najczęściej na 2-letni okres próby dla sprawcy (69,01%); w 18,03% był to czas jednego roku, w 12,67% — okres 3 lat.

W postanowieniu sądowym sąd wobec 18 sprawców zastosował nadzór kuratora sądowego na czas określony. W zależności od popełnionego przestępstwa sąd zobowiązał niektórych sprawców także do określonego zachowania. Dane przedstawia rysunek 3.

RYSUNEK 3. Sądowe zobowiązanie sprawcy

Postanowieniem sądowym sprawcę zazwyczaj zobowiązywano do respektowania umowy. W sprawach dotyczących przemocy domowej — znęcania się — najczęściej respektowanie umowy miało polegać na respektowaniu spisu zachowań, których obie strony powinny przestrzegać lub których będą unikać, aby nie doprowadzać do konfliktów. Na drugim miejscu znalazły się zobowiązania sprawcy do uiszczenia świadczenia pieniężnego na różne cele charytatywne, wspierania finansowego działalności instytucji pomagających innym.

W sytuacji pobicia czy zniszczenia mienia sprawca ponosi konsekwencje finansowe zniszczonego mienia i zobowiązany jest do pokrycia strat ofiary. Zobowiązania dotyczą także powstrzymywania się sprawcy od nadużywania alkoholu lub podjęcia leczenia odwykowego sprawcy w określonym terminie lub miejscu. Biorąc pod uwagę rolę, jaką alkohol odgrywa w genezie, przebiegu niektórych przestępstw, np. przemocy domowej: jako czynnik wyzwalający przemoc lub towarzyszący przemocy, wysoce zasadne wydaje się respektowanie tych zobowiązań, w ten sposób ukierunkowuje się bowiem sprawcę na proces leczenia choroby, nie tylko na niwelowanie jej skutków.

Czynniki wpływające na rezultat działań mediacyjnych: ugodę lub jej brak

Spotkanie pojednawcze między ofiarą i sprawcą ma na celu wyjaśnienie konfliktu wywołanego przestępstwem, rozładowanie napięcia emocjonal-

nego u obu stron oraz doprowadzenie do pojednania i ugody między nimi. Od przebiegu spotkania pojednawczego zależy często pozytywny lub negatywny wynik mediacji. Jakie zatem czynniki wpływają na przebieg postępowania mediacyjnego, warunkując jego rezultat? Wyniki badań pozwoliły wyróżnić kilka grup czynników, które rzutują na przebieg i rezultat mediacji. Należą do nich: motywacja stron do udziału w mediacji (zob. tabela 2.), właściwości osobowe ofiary i sprawcy, rozbieżne oczekiwania, emocje i ich natężenia oraz kategorie przestępstwa.

Najczęściej strony zgadzają się na udział w mediacji na wniosek sędziego, bez podania konkretnego powodu — 35%.

Najczęściej podawanym przez uczestników mediacji motywem jej podjęcia była chęć pogodzenia się i rozwiązania sprawy. Kobiety będące ofiarami przemocy domowej chciały skorzystać z mediacji dla dobra dzieci, rodziny, traktując ją jako ostatnią próbę ratowania małżeństwa, jako formę kontaktu z mężem, porozumienia, uświadomienia mu nieprawidłowości jego zachowania. W sprawach pozarodzinnych ważnym motywem była chęć uzyskania zadośćuczynienia moralnego w formie przeprosin, uznania przez sprawcę swojej winy, także zadośćuczynienia materialnego. Akcentowano również możliwość przedstawienia swoich racji, bycia wysłuchanym, możliwość zadecydowania o warunkach ugody. Motywem najrzadziej występującym było uniknięcie przedłużającego się procesu sądowego.

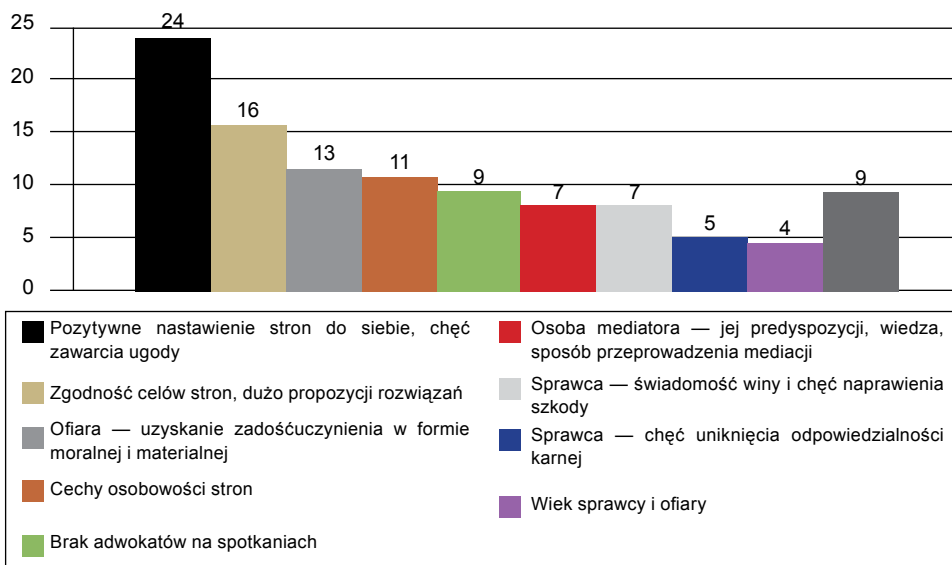
TABELA 2. Motywacja stron do udziału w mediacji

Motywacja	N	%
Chęć pogodzenia się, rozwiązania sprawy	21	23,7
Uniknięcie przeciągającego się procesu sądowego	5	5,6
Chęć uzyskania zadośćuczynienia moralnego i finansowego	18	20,2
Zmiana postępowania sprawcy: podjęcie leczenia odwykowego, podjęcie leczenia psychiatrycznego	9	10,1
Możliwość przedstawienia swojego zdania, opinii dotyczących sprawy	12	13,5
Możliwość decydowania o warunkach ugody	6	6,7
Danie szansy sprawcy na poprawę zachowania	4	4,5
Dla dobra dzieci i rodziny	5	5,6
Udział w mediacji ze względu na propozycje sędziego	7	7,9
Ciekawość — na czym polega mediacja	2	2,2
Razem	89	100,0

W ocenie mediatorów podpisanie ugody zależy od wielu czynników, które są z sobą mocno powiązane. Uzyskane dane zestawiono w tabeli 3. i przedstawiono na rysunku 4.

TABELA 3. Czynniki wpływające na podpisanie ugody według mediatorów

Czynnik	N	%
Pozytywne nastawienie stron do siebie, chęć zawarcia ugody	24	20,0
Zgodność celów stron	16	13,3
Dużo propozycji rozwiązań	15	12,5
Ofiara — uzyskanie zadośćuczynienia w formie moralnej i materialnej	13	10,8
Cechy osobowości stron	11	9,2
Brak adwokatów na spotkaniach	9	7,5
Osoba mediatora — jej predyspozycji, wiedza, sposób przeprowadzenia mediacji	7	5,8
Sprawca — świadomość winy i chęć naprawienia szkody	7	5,8
Sprawca — chęć uniknięcia odpowiedzialności karnej	5	4,2
Wiek sprawcy i ofiary	4	3,3
Kategoria przestępstwa	9	7,5

RYСУNEK 4. Czynniki wpływające na podpisanie ugody według mediatorów

Mediatorzy zdecydowanie najczęściej, bo aż w 20% przypadków, wymieniają czynnik: pozytywne nastawienie względem siebie — strony wyrażają chęć zawarcia ugody, chcą zakończyć toczący się proces sądowy. W 13,3% przypadków wymieniana była zgodność celów, w 12,5% — możliwość wielu propozycji rozwiązań. Czynnikiem bardzo ważnym w ocenie mediatorów jest plastyczność myślenia i zachowania uczestników mediacji, wynikająca z ich cech osobowości, takich jak: otwartość, bycie chętnym do współpracy, zrównoważenie, dojrzałość, refleksyjność, zdolność do empatii. Strony nie reprezentują wtedy sztywnych stanowisk, ale są skłonne do kompromisu i współpracy. Istotny czynnik stanowi także uzyskanie przez ofiarę zadośćuczynienia przede wszystkim w formie moralnej: przeproszenie, uznanie krzywdy, jakiej doznała ofiara, uznanie winy ze strony sprawcy, możliwość zadecydowania o wybaczeniu sprawcy.

Ważna jest również kategoria przestępstw. Negocjacje przebiegają szybko w sprawach karnych dotyczących rodziny, częściej także kończą się ugodą. Najmniej istotnymi czynnikami są: wiek sprawcy i ofiary, a także chęć uniknięcia przez sprawcę odpowiedzialności karnej.

Na wynik postępowania mediacyjnego wpływają emocje każdej ze stron, tym bardziej że często strony mają możliwość — po raz pierwszy od momentu zdarzenia — tak bezpośredniego kontaktu z sobą; w trakcie spotkania chcą ponadto zrealizować swoje cele, mają subiektywne oczekiwania.

Uzyskane wyniki badań obrazują rodzaje emocji stron i ich natężenie, występujące — zdaniem mediatorów — w trakcie przebiegu mediacji.

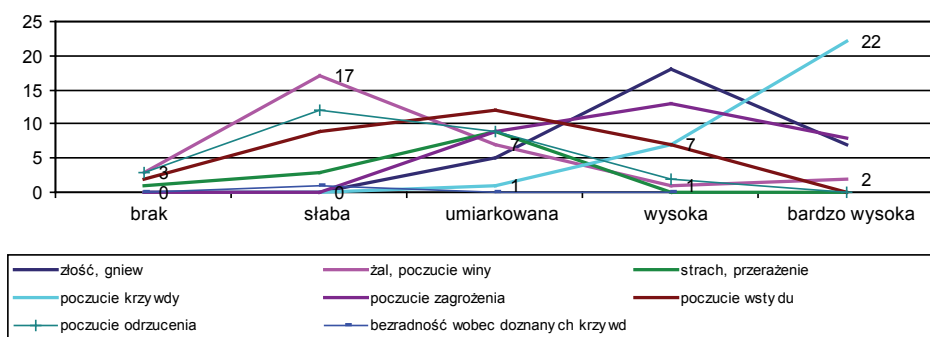
Uczestnicy spotkania mediacyjnego są poddawani różnym emocjom i odczuciom. Różnice występują zarówno pod względem rodzaju emocji, jak i ich natężenia. Jeden z mediatorów wymienił dodatkowo stan emocjonalny występujący tylko i wyłącznie u ofiar przestępstw, a mianowicie: bezradność wobec doznanych krzywd.

Charakterystycznym stanem uczuciowym ofiary jest poczucie krzywdy. Ten stan jako bardzo wysoki obserwuje 73,3% mediatorów. Żaden z respondentów nie określił jego natężenia jako niskiego lub w ogóle niewystępującego. Podobna prawidłowość dotyczy: poczucia zagrożenia oraz poczucia gniewu, złości. Aż 83,3% ankietowanych uważa, iż ofiary cechuje wysokie lub bardzo wysokie natężenie gniewu i złości. Ofiara ma w sobie dużo bólu, zintensyfikowanego w złość, gniew. W trakcie mediacji często dochodzi do „przewentylowania” tych uczuć w formie otwartego ich wyrażania, wyrzucenia z siebie. Ofiary przejawiają także poczucie winy i wstydu — w 10% w stopniu wysokim i bardzo wysokim, w 23,3% w stopniu umiarkowanym. Emocje te w zachowaniu ofiary wydają się czymś nieprawidłowym, biorąc jednak pod uwagę kategorię czynów — przede wszystkim przestępstwa przeciwko członkom rodziny (znęcanie

się), występowanie tego typu emocji u ofiar jest zrozumiałe. Ofiary przemocy domowej, poddawane powolnemu procesowi wiktyimizacji, mają przeświadczenie o własnej winie i sprawczości w wywoływaniu agresji u sprawcy przemocy, czują się odpowiedzialne za zaistniałą sytuację, przejawiają bezkrytycyzm wobec własnego zachowania.

TABELA 4. Rodzaj i natężenie emocji ofiary, występujące w trakcie procesu mediacyjnego

Emocje ofiary	Natężenie									
	brak		słaba		umiarkowana		wysoka		bardzo wysoka	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Złość, gniew	—	—	—	—	5	16,7	18	60,0	7	23,3
Żal, poczucie winy	3	10,0	17	56,7	7	23,3	1	3,3	2	6,7
Strach, przerażenie	1	7,7	3	23,1	9	69,2	—	—	—	—
Poczucie krzywdy	—	—	—	—	1	3,3	7	23,3	22	73,3
Poczucie zagrożenia	—	—	—	—	9	30,0	13	43,3	8	26,7
Poczucie wstydu	2	6,7	9	30,0	12	40,0	7	23,3	—	—
Poczucie odrzucenia	3	11,5	12	46,2	9	34,6	2	7,7	—	—
Bezradność wobec doznanych krzywd	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—

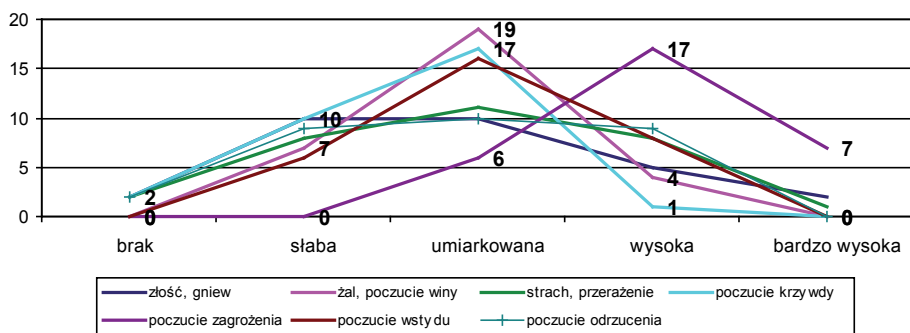
RYSUNEK 5. Rodzaj i natężenie emocji ofiary występujące w trakcie procesu mediacyjnego

Nieco inaczej przedstawiają się wyniki dotyczące sprawców czynów karalnych — 80% mediatorów obserwuje u sprawców umiarkowane oraz wysokie natężenie poczucia wstydu, poczucie zagrożenia jest również wysokie, 23,3% ankietowanych określiło je nawet jako bardzo wysokie. Poczucie winy i poczucie żalu oscylują między słabym a wysokim natężeniem. Najwięcej, bo 63,3% mediatorów uznaje je za umiarkowane.

Spotkanie z ofiarą u niektórych sprawców wywołuje strach i przerażenie. Mediatorzy — opierając się na własnym doświadczeniu — twierdzą, iż przybiera ono zazwyczaj umiarkowaną siłę, ale niektórzy z nich (26,7%) określają natężenie tego stanu jako wysokie. Emocje występujące u sprawcy przestępstwa — od poczucia wstydu, winy do poczucia strachu, przerażenia — powinny wzbudzić w jego zachowaniu poczucie odpowiedzialności, nie tylko w formie zadośćuczynienia materialnego, ale przede wszystkim odpowiedzialności moralnej.

TABELA 5. Rodzaj i natężenie emocji sprawcy, występujące w trakcie procesu mediacyjnego

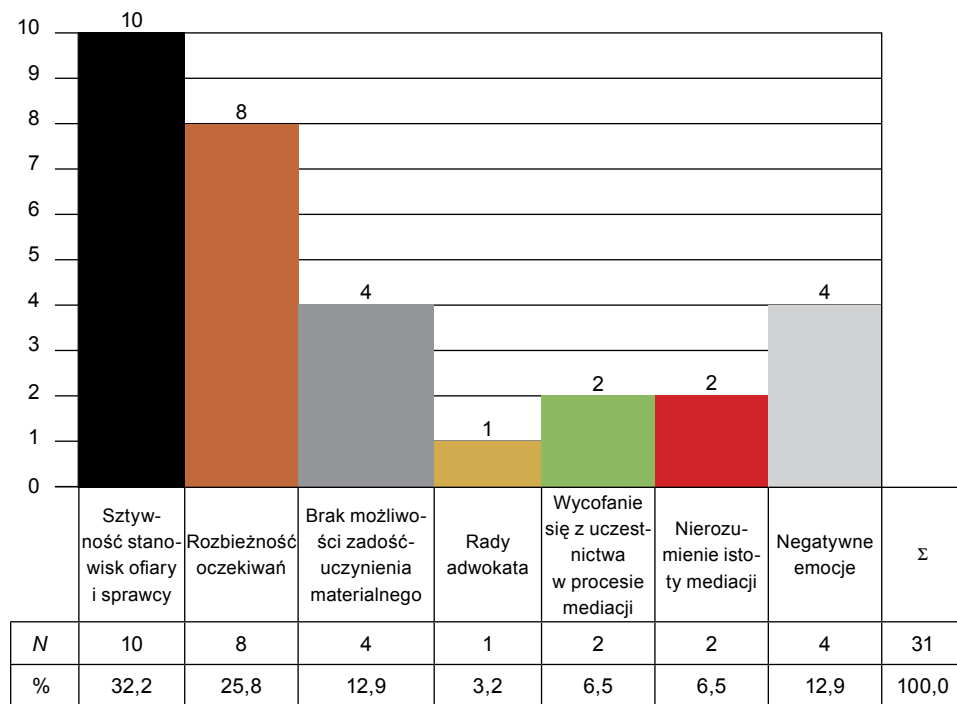
Emocje sprawcy	Natężenie									
	brak		słaba		umiarkowana		wysoka		bardzo wysoka	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Złość, gniew	2	6,9	10	34,5	10	34,5	5	17,2	2	6,9
Żal, poczucie winy	—	—	7	23,3	19	63,3	4	13,3	—	—
Strach, przerażenie	2	6,7	8	26,7	11	36,7	8	26,7	1	3,3
Poczucie krzywdy	2	6,7	10	33,3	17	56,7	1	3,3	—	—
Poczucie zagrożenia	—	—	—	—	6	20,0	17	56,7	7	23,3
Poczucie wstydu	—	—	6	20,0	16	53,3	8	26,7	—	—
Poczucie odrzucenia	2	6,7	9	30,0	10	33,3	9	30,0	—	—

RYСУNEK 6. Rodzaj i natężenie emocji sprawcy, występujące w trakcie procesu mediacyjnego

Uzyskane wyniki wskazują, że do braku podpisania ugody dochodzi najczęściej z powodu sztywności stanowisk ofiary i sprawcy, prawdopodobnie ma to swoje warunkowanie w cechach osobowych ofiary i sprawcy, takich jak: nieufność, niedojrzałość, niestałość emocjonalna, zawziętość,

oraz w sztywnej, negatywnej postawie stron wobec siebie i w stosunku do przedmiotowej sprawy. Niektóre strony przystępując do mediacji prezentują postawę egotyczną, roszczeniową, nie skora do współpracy, uniemożliwiającą wzajemne porozumienie. Czynnikiem ważnym była także rozbieżność oczekiwań — strony nie mogły dojść do satysfakcjonującego je obie porozumienia zarówno w zakresie ustalonych wspólnie warunków, jak i zadośćuczynienia moralnego i finansowego.

RYСУNEK 7. Przyczyny braku ugody w opinii mediatorów

Rola i znaczenie mediacji w opinii mediatorów

W ankiecie dla mediatorów zadano pytanie o wartość mediacji — jej zalety, korzyści. Poproszono także o przedstawienie zdania na temat braków działań mediacyjnych — wad mediacji.

Mediatorzy uznali wartość mediacji, generalnie, za bardzo cenną z podstawowego powodu — zatrzymywania eskalacji konfliktu, w konsekwencji rozwiązania go i pojednania się stron. Wypowiedzi mediatorów dotyczące zalet mediacji można klasyfikować z perspektywy: ofiary, sprawcy i wymiaru sprawiedliwości.

Mediacja — biorąc pod uwagę korzyści wymiaru sprawiedliwości — powoduje uproszczenie postępowania sądowego. Gwarantując krótki okres trwania oraz szybkość rozwiązania sprawy, zapobiega wtórnej wiktymizacji, odciąża pracę sędziów.

Mając na uwadze korzyści ofiary, mediatorzy za zalety mediacji uznali: uzyskanie przez ofiary zadośćuczynienia moralnego — przeprosin, odreagowanie emocjonalne, wyrażenie uczuć związanych z przestępstwem, przedstawienie swoich potrzeb, racji. Ofiara biorąca udział w działaniach mediacyjnych zyskuje przekonanie, że ma wpływ na przebieg i wynik mediacji. Odczuwa, dzięki temu, pewną satysfakcję, w sporze staje się bowiem ważnym podmiotem, z którym pozostali uczestnicy się liczą, słuchają opinii ofiary.

TABELA 6. Zalety mediacji w opinii mediatorów

Zalety mediacji	N	%
Zatrzymanie eskalacji konfliktu, rozwiązanie konfliktu	15	6,0
Pojednanie stron	21	8,4
Wpływ na przebieg i wynik sprawy w rękach stron	9	3,6
Odciążenie sędziów	6	2,3
Ofiara — zadość uczynienie	17	6,8
Krótki czas trwania, szybkość rozwiązania sprawy	32	12,7
Oszczędności finansowe dla stron i państwa	3	1,2
Wybór terminu spotkania	7	2,8
Ludzki wymiar konfliktu ofiara-sprawca spotkanie „twarzą w twarz”	29	11,5
Poczucie bezpieczeństwa stron	17	6,8
Sprawca — odpowiedzialność za swoje czyny	10	3,9
Możliwość rozwiązania wielu konfliktów równocześnie	9	3,6
Uniknięcie bądź złagodzenie kary	5	2,0
Zapobieganie wtórnej wiktymizacji	18	7,2
Poprawa wzajemnej komunikacji pomiędzy skonfliktowanymi stronami	13	5,2
Bardzo przejrzysta procedura	8	3,2
Odreagowanie emocji, wyrażanie uczuć, potrzeb	25	10,0
Zrozumienie przez sprawcę wyrządzonej krzywdy	7	2,8
Razem	251	100,0

Sprawca również odnosi korzyści z przystąpienia do mediacji: zyskuje poczucie odpowiedzialności za swoje czyny, zaczyna rozumieć, na czym

polega wyrządzona przez niego krzywda, jest zdolny do wykonania ludzkiego gestu, odruchu — przeprosin, co niweluje w określony sposób jego poczucie winy. Sprawca — podobnie jak ofiara — czasem ma poczucie wpływu na wynik mediacji poprzez swoje zachowanie. Spotkanie mediacyjne może wywierać wpływ resocjalizacyjny na sprawcę.

Mediatorzy wskazali dwie bardzo cenne zalety mediacji: możliwość rozwiązywania wielu konfliktów równocześnie oraz poprawę wzajemnej komunikacji pomiędzy stronami.

Mediatorzy uważają mediację za optymalny sposób rozwiązywania konfliktów, satysfakcjonujący obie strony: ofiarę i sprawcę. Wad mediacji nie dostrzega 22,9% mediatorów.

Niepokojący — w opinii mediatorów — jest brak zaufania stron konfliktu co do kwestii akceptowalności przez sąd wypracowanego porozumienia mediacyjnego, co prawdopodobnie wynika z braku wiedzy na temat mediacji w społeczeństwie. Rezultaty mediacji mogą okazać się bezcelowe ze względu na zbyt późne kierowanie spraw do mediacji, nie na etapie postępowania przygotowawczego. Utrudnieniem dla przeprowadzenia działań mediacyjnych kończących się podpisaniem ugody jest udział obrońców w spotkaniach mediacyjnych.

TABELA 7. Wady mediacji w oczach mediatorów

Wady mediacji	N	%
Nie ma wad	25	22,9
Słaba wiedza stron uczestników postępowania na temat mediacji	3	2,8
Mala popularyzacja wiedzy wśród społeczeństwa	12	11,0
Kierowane sprawy, w których sprawcy nie przyznają się do winy	5	4,6
Brak możliwości egzekwowania ustaleń ugody	6	5,5
Udział obrońców w spotkaniach mediacyjnych	12	11,0
Brak współpracy z sędziami, adwokatami, prokuratorami	8	7,3
Dobrowolność udziału w mediacji	4	3,7
Brak precyzyjnych uregulowań prawnych dotyczących mediatora	9	8,3
Kierowanie spraw zbyt późno (a nie na etapie postępowania przygotowawczego)	12	11,0
Brak zaufania stron konfliktu co do kwestii akceptowalności przez sąd wypracowanego porozumienia mediacyjnego	13	11,9

Podsumowanie

Instytucja mediacji jest w ograniczonym zakresie wykorzystywana przez sądy. Odnotowuje się jednak systematyczną tendencję wzrostową. W prezentowanych badaniach instytucją mediacji objęto głównie przestępstwa z zakresu przemocy domowej, konfliktów sąsiedzkich, pobić, naruszenia i zniszczenia mienia.

Postępowania mediacyjne, które były wynikiem analizy, w większości zakończyły się podpisaniem przez strony porozumienia i wypracowaniem treści ugody, zawierającej najlepsze warunki dla strony pokrzywdzonej. Łączyło się to zazwyczaj z uzyskaniem satysfakcjonującego zadośćuczynienia w formie moralnej, m.in. dokonania przeprosiny, zrozumienia przez sprawcę wyrządzonej krzywdy i wyrażenia żalu za dokonany czyn. Zadośćuczynienie w formie materialnej oznaczało głównie określenie kwoty pieniężnej lub zobowiązania się do naprawienia szkody w wynegocjowany przez uczestników sposób. Dla sprawcy proces mediacji łączy się z przejęciem odpowiedzialności za swój czyn, zarówno w obszarze emocjonalnym, jak i materialnym, a wynik mediacji — ważny dla decyzji sądu — pozwala zastosować wobec sprawcy m.in. warunkowe umorzenie postępowania karnego.

Postępowanie mediacyjne — wynik mediacji zależą od wielu czynników: motywacja do skorzystania z instytucji mediacji, nastawienie stron do siebie, zgodność celów i oczekiwań stron, indywidualne cechy uczestników mediacji, także rodzaj przestępstwa. Na te czynniki nakładają się dodatkowo silne i zazwyczaj negatywne emocje i zachowania, takie jak: gniew, złość, chęć ukarania, poczucie krzywdy ofiary i sprawcy, które w trakcie działań mediacyjnych ulegają zmianie. Wszelkie występujące między stronami różnice w sferze poznawczej, emocjonalnej, motywacyjnej niweluje osoba mediatora. Mediator w równym stopniu stoi na straży interesów zarówno ofiary, jak i sprawcy. Ma to istotny wpływ na przebieg i wynik mediacji.

Mediatorzy podkreślają liczne zalety mediacji, takie jak: szybkie zakończenie sprawy sądowej, zatrzymanie eskalacji konfliktu oraz ogólne korzyści natury psychologicznej i dla ofiary, i dla sprawcy. Natomiast do czynników, które — ich zdaniem — mogą warunkować brak ugody, należą m.in.: sztywność stanowisk uczestników oraz różnice w ich oczekiwaniach wobec przebiegu procesu, warunków ugody.

W Polsce rozwiązywanie konfliktów za pomocą mediacji ma krótką tradycję. Większość społeczeństwa jej nie rozumie. W dalszym ciągu preferowana jest sprawiedliwość odwetowa, retrybucyjna, realizowana przez sądownictwo. Popełniono przestępstwo, sprawca zostaje ukarany,

sprawiedliwości staje się zadość, jednak dla ofiary przestępstwa osadzenie sprawcy w zakładzie karnym nic nie oznacza, nie ma ona satysfakcji z takiego rozstrzygnięcia sprawy. Mediacja daje uczestnikom wpływ na sprawę, koncentruje się na naprawieniu krzywdy. Ofiara ma możliwość uzyskania zadośćuczynienia moralnego, dokonania przebaczenia. Dla sprawcy postępowanie mediacyjne jest ważne ze względu na zrozumienie tego, że czyn, którego dokonał, jest przestępstwem nie tylko przeciw zasadom ustanowionym przez państwo, ale przede wszystkim przeciwko konkretnej jednostce, która w wyniku tego przeżycia cierpi. Chodzi również o to, aby sprawca wziął na siebie odpowiedzialność za wyrządzoną krzywdę i dążył do jej naprawienia. Jednym z podstawowych celów sprawiedliwości naprawczej realizowanej w postępowaniach mediacyjnych jest pogodzenie możliwości wyrażania żalu i przebaczenia.

Konieczne stają się badania nie tylko nad czynnikami warunkującymi przebieg mediacji, ale także nad efektami działań mediacyjnych, zarówno w zakresie respektowania zobowiązań zawartych w ugodach, jak i powrotu sprawcy na drogę przestępstwa. Ważne jest także rozpowszechnienie wiedzy na temat skuteczności działań mediacji wśród różnych grup społeczeństwa, w szczególności wśród pracowników wymiaru sprawiedliwości.

Bibliografia

- BIEŃKOWSKA E., 1998: *Pojednawcze pośredniczenie w sporze*. „Jurysta”, nr 3—4.
- BIEŃKOWSKA E., red., 1995: *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą*. Warszawa, Wydawnictwo Patronat.
- CZARNECKA-DZIALUK B., WÓJCIK D., 2001: *Mediacje w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*. Warszawa, Wydawnictwo Typografia.
- WÓJCIK D., 1995: *Psychologiczne problemy mediacji między sprawcą przestępstwa i ofiarą (w postępowaniu z nieletnimi)*. W: BIEŃKOWSKA E., red.: *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą*. Warszawa, Wydawnictwo Patronat.